
Svētā Rīgas Jāņa ikonas analīze

The Analysis of the Icon of St. John of Riga

Mikus Solovejs, Mag. theol. (Latvija)

Svētā Rīgas Jāņa ikona ir būtiska Latvijas Pareizticīgās Baznīcas reliģiskās un kultūras dzīves sastāvdaļa. Jānis Pommers ir pirmais un šobrīd vienīgais latvietis, kurš ir ticis iecelts svēto kārtā. Ņemot vērā šo faktu, sv. Rīgas Jāņa ikonogrāfija ir pelnījusi īpašu uzmanību. Raksta ietvaros autors analizē sv. Rīgas Jāņa ikonu Pareizticīgās Baznīcas teoloģiskās tradīcijas kontekstā. Tieši šīs tradīcijas ietvaros ikona ir radusies un pilda savu liturģisko funkciju. Analīzes pamatā autors izmanto Pareizticīgās Baznīcas svēto ikonogrāfijas kanona principus, piemērojot tos izvēlētajai ikonai. Raksta ievads sniedz ieskatu arhibīskapa Jāņa (Pommera) dzīvesgājumā, jo tas veido neatņemamu ikonas vēstījuma daļu, tālāk ieskicējot, kādu lomu ikona ieņem Pareizticīgajā Baznīcā un kāda ir svēto ikonogrāfijas specifika. Raksta lielāka daļa veltīta sv. Rīgas Jāņa ikonas detalizētai analīzei. Nobeigumā iekļauta intervija ar ikonas autoru priesteri Aleksandru Šabeļniku, atklājot ikonas un mākslinieka attiecības Pareizticīgās Baznīcas tradīcijā.

Atslēgas vārdi: sv. Rīgas Jāņa ikona, ikonu godināšana, ikonogrāfiskais kanons, lūgšana.

Svētā Rīgas Jāņa ikonu *skat.* krāsaino attēlu pielikumā pēc Satura rādītāja

Svētmocekļa Jāņa, Rīgas un Latvijas arhibīskapa dzīves gājums

Jānis Pommers piedzima 1876. gada 6. janvārī Cēsu rajona Praulienas pagasta Lazdonas latviešu zemnieku ģimenē. 1887. gadā viņš iestājās Rīgas kristīgajā skolā, pēc kuras beigšanas uzsāka studijas Rīgas Garīgajā seminārā. 1897. gadā Jānis ar izcilību pabeidza Rīgas Garīgā semināra kursus. 1900. gadā viņu kā studentu uzņēma Kijevas Teoloģiskajā akadēmijā un 1903. gadā Jānis Pommers pieņēma mūka kārtu sv. Mihaēla klosterī Kijevā. Atklājoties pedagoga talantam, 1906. gadā viņu paaugstināja par Vologdas Garīgā semināra inspektoru. Jau 30 gadu vecumā, par spīti jaunībai, viņš kļuva par Viļņas Garīgā semināra rektoru un Viļņas Svētā Gara klostera pārzini, jau agri parādot izcilas organizatora spējas un atklājot sevi kā apdāvinātu personību. Laikabiedri viņu raksturo kā saskarsmē ļoti vienkāršu, garīgi dziļu cilvēku. Būdams izcils sprediķotājs, Jānis pieliek daudz pūļu, lai evaņģēlija vēsts kļūtu saprotama ikvienam. Īpaši viņu iemīlēja trūcīgie ļaudis. 1911. gadā viņu pārcēla uz Minsku, kur slimojošais Minskas arhibīskaps viņu aicināja ieņemt vikārā bīskapa amatu, un 1912. gadā ar Krievu Pareizticīgās Baznīcas Sinodes rīkojumu Jānis Pommers tika nozīmēts par Sluckas bīskapu, Minskas Svētā Gara klostera pārzini, tādejādi 36 gadu vecumā kļūstot par visjaunāko bīskapu Krievijas impērijā. 1918. gadā ar Krievu Pareizticīgās Baznīcas patriarha (vēlāk svētā) Tihona rīkojumu Jānis Pommers tika iecelts par Penzas arhibīskapu.

Pēc 1917. gada boļševiku apvērsuma arhibīskaps Jānis, tāpat kā daudzi citi Krievijas garīdznieki, piedzīvoja represijas. Apmelojumi, pastāvīgās kratīšanas, ieslodzījumi un nopratināšanas veidoja garīdznieka Jāņa ikdienu padomju Krievijā. Bija vairāki Virsgana slepkavības mēģinājumi no padomju varas iestāžu puses, taču neveiksmīgi; daudzos gadījumos ticīgie iestājās par savu Virsganu, sargājot viņu fiziski no uzbrukumiem.

1920. gada 3. februārī Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Padome ievēlēja arhibīskapu Jāni par Rīgas un Latvijas arhibīskapu, ar mērķi atjaunot kara novārdzināto un izpostīto Latvijas Baznīcu. Taču tikai 1921. gadā pēc atkārtota Latvijas Baznīcas lūguma Jānis Pommers ar patriarha Tihona svētību atgriezās dzimtenē. Pirms arhibīskapa Jāņa ierašanās Latvijā patriarhs Tihons ar Krievijas Pareizticīgās Baznīcas Svētās Sinodes un Augstākās Baznīcas Padomes rīkojumu piešķīra arhibīskapam Jānim neierobežotu kanonisko autonomiju pārvaldīt Latvijas Pareizticīgo Baznīcu.

Ierodoties Latvijā, arhibīskaps nokļuva saspīlētu attiecību degpunktā starp Pareizticīgo Baznīcu un Latvijas valsti. Vēstures faktu analīze liecina, ka Latvijas valsts nostāja pret Latvijas Pareizticīgo Baznīcu laika posmā no 1920. līdz 1934. gadam politisku, drošības un nacionālu apsvērumu dēļ bija nogaidoša un aizdomīga, kas neveicināja stabilitāti Baznīcas iekšienē, gan arī visā sabiedrībā kopumā (Runce, 2003, 37). Līdz 1926. gadam Pareizticīgajai Baznīcai Latvijā tika atņemti 28 dievnami, 8 no tiem tika nodoti citām konfesijām. Pareizticīgo Garīgā semināra telpās ierīkoja Medicīnas fakultāti, bet Garīgās skolas ēkas atsavināja karaskolas vajadzībām. 1926. gadā par spīti protestiem ar valdības rīkojumu tika uzspīdzināts Rīgas stacijas Sv. Ņevas Aleksandra Pareizticīgo dievnamu-kapelu. Valdība tādejādi vērsās pret, viņasprāt, “krievu baznīcu”, lai arī latviešu un krievu pareizticīgo draudžu skaits bija vienāds.

Analizējot tā laikā nacionālistiski noskaņoto presi, ir vērojama negatīva nostāja pret pareizticību Latvijā vispār¹. Tika apsmieta “krievu dievnamu” arhitektūra un estētika, gan zvanīšana, redzama nepatika pret dievkalpojumiem baznīcslāvu valodā. Lai efektīvāk tiktu aizstāvētas ticīgo un Baznīcas tiesības, 1925. gadā arhibīskaps Jānis iesaistījās politikā un tika ievēlēts par deputātu Saeimā no Latvijas Krievu saraksta.

Politiskajā jomā izveidojās paradoksāla situācija – arhibīskaps Jānis nebija pieņemams nedz Latvijas neatkarības pretiniekiem, nedz arī tās atbalstītājiem; pret arhibīskapu tika izvirzīti nepamatoti politiskas dabas apmelojumi, nevēloties atzīt viņa lojalitāti pret Latvijas valsti un tās iedzīvotājiem. Tādējādi arhibīskaps Jānis tika apvainots gan sadarbībā ar krievu pulkvedi Pāvelu Bermontu, kurš 1919. gadā kopā ar vācu armiju cīnījās pret Latvijas neatkarību, gan pilnīgi pretēji – sadarbībā ar lieliniekiem, tāpat arī līdzdalībā “ebreju grautiņos”, soda ekspedīcijās utt., ko visu arhibīskaps Jānis atspēkoja gan presē, gan no Saeimas tribīnes, uzrādot dokumentus, kas apliecināja tieši pretējo – viņa oponentu saistību sadarbībā ar lieliniekiem, ar ko izpelnījās noteiktu politisko strāvojumu ienaidu, ņemot vērā arī arhibīskapa Jāņa vēršanos pret padomju kustību pretvalstisko darbību Latvijā.

Tomēr, neskatoties uz saspīlēto politisko situāciju, arhibīskaps Jānis uzsāka lielas aktivitātes Latvijas Pareizticīgās Baznīcas atjaunošanā. Ar lielām grūtībām, taču arhibīskapam Jānim izdevās panākt likuma pieņemšanu, kas regulēja valsts un Latvijas Pareizticīgās Baznīcas attiecības, – likums noteica Latvijas Pareizticīgās Baznīcas reģistrāciju, tādējādi iegūstot juridiskas personas tiesības un atjaunojot tās īpašumtiesības. Viņš atvēra garīgās skolas un pareizticīgo Garīgo semināru, Baznīcai un draudzēm tika atgriezti īpašumi, un galu galā tika panākta sakrālo priekšmetu un vērtīgu īpašumu atgriešana no Padomju Savienības. Pareizticīgie latvieši, kuri pirms arhibīskapa Jāņa ierašanās bija slēpušies un neizrādīja nekādas publiskas aktivitātes, tagad droši nostājās aiz sava bezbailīgā Virsgana, – Latvijas Baznīca piedzīvoja tās labākos gadus īsajā brīvvalsts pastāvēšanas laikā. Dažos gados, vadoties no tā laika oficiālās statistikas, pareizticīgo skaits pieauga par divdesmit procentiem, pateicoties arhibīskapa pūliņiem, no 1921. gada līdz 1930. gadam tika uzbūvēti un iesvētīti 13 jauni dievnami, klāt pieskaitot arī citus četrus, kuri uz arhibīskapa Jāņa nāves brīdi vēl tika būvēti, un citi, kuri vēl tika plānoti. Arhibīskapa Jāņa Pommera askētiskais dzīves piemērs, lielās darba spējas un spriedziņš dāvanas padarīja viņu par lielāko starp Latvijas pirmās brīvvalsts un Baltijas garīgajiem līderiem.

Jānis Pommers tika nežēlīgi nogalināts 1934. gada 12. oktobra naktī no ceturtdienas un piektdienu. Pirms nāves arhibīskapam tika iešauts no revolvera. Pēc izmeklēšanas rezultātiem, šāviens esot izraisījis lielu iekšēju asiņošanu. Tad, vēl dzīvam esot, viņš tika piesiets pie durvīm, kuras bija izņemtas no eņģēm, uznešts otrajā stāvā, kur atradās viņa galdnieka darbnīca, un uz ēvelsola nežēlīgi mocīts, dzīvu sadedzinot. Bija manāmas acīmredzamas mocīšanas pēdas. Laicīgā izmeklēšana, izmeklējot arhibīskapa Jāņa Pommera nāves apstākļus, nonāca strupceļā; slepkavību tā arī nekad oficiāli neizskaidroja, bet tautā ilgi klīda baumas par iespējamiem slepkavības ierosinātājiem.

Taču Pareizticīgās Baznīcas apziņā arhibīskaps Jānis kļuva par mocekli Kristus dēļ. Viņa atdusas vieta līdz viņa svēto relikviju pārvešanai uz Rīgas Pareizticīgo Kristus Piedzimšanas katedrāli bija Rīgas Pokrova (Dievmātes Patvēruma) kapi. Daudzus gadu desmitus Pokrova kapos uz Jāņa Pommera atdusas vietas tika likti ziedi, sveces, bija redzami dievlūdžēji. Ir zināmas ticīgo liecības, kad pēc sv. Jāņa (Pommera) lūgšanām cilvēki tika izdziedināti un saņēma Dieva palīdzību.

Sešdesmit septiņus gadus pēc viņa nāves 2001. gada jūlijā Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Svētā Sinode Jāni Pommeru iecēla svētā svētmocekļa kārtā. Tā paša gada 25. septembrī Kristus Piedzimšanas katedrālē Rīgā Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Koncils kanonizēja svēto svētmocekli Jāni, Rīgas un Latvijas arhibīskapu (te jāmin, ka svēto kārtā Jāni Pommeru godināja jau pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados

Ārzemju Krievu Pareizticīgā Baznīca, kā arī Serbu Pareizticīgā Baznīca). Tajā pašā gadā ar Krievijas Pareizticīgās Baznīcas Svētās Sinodes lēmumu Valdnieka Jāņa vārds tika iekļauts arī 20. gs. jaunmocekļu un apliecinātāju sarakstā. Savukārt 2003. gada 15. jūlijā no kapa tika izceltas svētkocekļa Jāņa svētās netrūdošās relikvijas, kas sviņīgā procesijā tika pārnestas uz Rīgas Kristus Piedzimšanas katedrāli, kur tās atrodas šodien.

Svētā svētkocekļa Rīgas Jāņa piemiņas diena ir 12. oktobris (pēc vecā stila – 29. septembris).

Svētā Rīgas Jāņa ikona

Lai sv. Rīgas Jāņa ikonas analīze būtu aptverošāka, ir jānorāda, kādu lomu Pareizticīgajā Baznīcā ieņem ikona un kāda ir svēto ikonogrāfijas specifika.

Ikona (gr. εικων [*eikōn*] – tēls, portrets) ir viens no galvenajiem Pareizticīgās Baznīcas kultūras fenomeniem. Ikonā Baznīca redz ne tikai kādu atsevišķu pareizticīgās ticības aspektu, bet pareizticības kā tādas izpausmi veselumā (Ouspenskij, 1987, 3). Ikonas kanons ir veidojies 8.-9. gs. Bizantijā ikonoklasma strīdu laikā. Šajā laikā ar vārdu “ikona” apzīmēja jebkuru Jēzus Kristus, Dievmātes, eņģeļu, svētā vai svētās vēstures notikuma attēlojumu. Ikonoklasma strīdu laikā Pareizticīgā Baznīca centās izkristalizēt māksliniecisko valodu, kas atbilstu kristīgās vēsts saturam. Šī garīgās mākslas gramatika būtiski ietekmēja visu Pareizticīgās Baznīcas liturģisko tradīciju, un šī ietekme ir jūtama joprojām. No visām kristīgās kultūras saimēm – latīņu, sīriešu, eģiptiešu, armēņu – tieši Bizantijas kristietībā māksla bija cieši saistīta ar teoloģiju (Meyendorf, 1974, 52). Saskaņā ar Pareizticīgās Baznīcas mācību ikonas nozīme un jēga sakņojas pašā kristīgās ticības kodolā – Jēzus Kristus Dieva Dēla iemiesošanās notikumā. Dievs tapa ieraugāms, līdz ar to attēlojams. “Jo to, ko vēstījuma vārds pauž dzirdei, to klusējošā glezniecība parāda caur atdarināšanu”, māca svētais Bazilejs Liekais (Иоанн Дамаскин, 2001, 111).

Tieši VII Vispasaules Koncilā (787. g.) Pareizticīgā Baznīca izstrādāja ikonu teoloģijas pamatnosacījumus. Pirmais no tiem paredz, ka ikona ir ne tikai grāmata lasīt nepratējiem, bet arī neatņemama lūgšanu sastāvdaļa. Gods, kāds tiek atdots lūgšanā ikonai (attēlam), nonāk pie tā, kas uz tās attēlots (pie pirmtēla). Lai noraidītu pret ikonu godinātājiem vērstus pārmetumus par it kā praktizēto elkdievību, sv. Damaskas Jānis nodalīja dažādus pagodināšanas veidus. Vispirms, ar padevīgu kalpošanu vai pilnīgu pielūgsmi (gr. κατά λατρείαν [*kata latreian*]), – tā kalpot pieklājas tikai Dievam, savukārt radītās lietas savādāk – ar godināšanu (gr. προσκύνησις [*proskynēsis*]). Noteikti jāgodā svētos, ikonas, svētās relikvijas, evaņģēliju. Godāt nepieciešams visu, kas ir saistīts ar cilvēces pestīšanu. Tāda pareiza goddevība nonāk pie visu labumu Avota, pie Dieva; ikona kļūst par “kanālu”, caur kuru pielūgsme no ticīgā plūst uz Dievu.

Svēto godināšana ir neatņemama pareizticīgā garīguma izpausme. Sākot ar pirmajiem kristietības gadsimtiem, svēto attēli ir sastopami bieži, taču svēto ikonogrāfijas pazīmes pilnībā izkristalizējās ikonoklasma perioda beigās un vairāk principiāli nav mainījušās. Ikonu godinātāju pozīcija skaidri norādīja, ka arī svēto ikonas ir iespējamas tikai Jēzus Kristus iemiesošanās dēļ. Ja Kristus ikona ir attēls, kas mums atklāj Dieva izskatu, kurš ir kļuvis cilvēks, tad svētā ikonā ir redzams cilvēks, kurš ir sasniedzis Kristus iemiesošanās mērķi. Svēto godināšana Baznīcas vēsturē sākās ar martīriem (gr. μάρτυς [*martis*] – moceklis, liecinieks). Svētais ne tikai ar savu dzīvi, bet arī ar mocekļa nāvi apliecināja kristīgās ticības īstumu.

Pareizticīgajā Baznīcā svētie tiek iedalīti pēc kalpošanas veida, un, proti, – pravieši, apustuļi, apustuļiem pielīdzinātie (līdzīgie), taisnie, svētlaimīgie, moku cietēji, nemantkārīgie, sirdsskaidrie, mocekļi un svētītāji. Parasti svētie tiek attēloti tajā atbilstošajā kārtā, kādā viņi ir kalpojuši. Piemēram, tērps, kurā svētais tiek attēlots, kā arī žesti vai atribūti, kurus viņš tur rokās, norāda uz viņa dzīvesgājumu.

Tāpat arī svēto ikonogrāfijā tiek iezīmētas individuālās pazīmes. Ir redzamas atšķirības sejas vaibstos, vecumā, matu sakārtojumā, bārdas formā, galvas segā. Pareizticīgo Baznīca nekad nav atļāvusi māksliniekam rakstīt ikonas pēc savas personīgās fantāzijas vai parauga; ikonu gleznotāji lieto seno ikonu paraugus. Var teikt, ka seno ikonu zīmētāji svēto sejas pazina tikpat labi kā pažiņu sejas. Ja nerakstīja pēc atmiņas, tad lietoja paraugus. Ja kāds no kristiešiem jau savas dzīves laikā parādīja svētuma pazīmes, tad jau pēc viņa nāves tika darināti viņa attēli. Bieži tas notika ilgi pirms viņa oficiālās kanonizēšanas. Ja pilnībā šo portretisko līdzību nebija iespējams sasniegt, tad ikonu gleznotājs varēja apmierināties ar dažām tipiskākajām pazīmēm. Ja arī lūdzējam svētais ikonā uzreiz nav atpazīstams, tad pēc pazīmēm apgērbā, atribūtiem un žestiem viņš nolasa, kādā veida kalpošanu svētais dzīves laikā ir veicis. Sv. Rīgas Jāņa gadījumā mākslinieks ir izmantojis šī svētā fotogrāfijas. Uzdevumu atvieglo tas, ka sv. Rīgas Jānis ir dzīvojis 20. gs. sākumā un bijis publiska persona, līdz ar to fotogrāfijas ar viņa attēliem ir pieejamas bez īpašām grūtībām.

Analizējot sv. Rīgas Jāņa ikonogrāfiju, jāņem vērā, ka viņš bija bīskaps un tika kanonizēts kā svētmoceklis; tieši bīskapa un svētmocekļa iezīmēm būtu jāparādās šī svētā lūgšanu ikonā. Sv. Rīgas Jāņa ikonā ir ievērota tradicionālā lūgšanās ikonas kompozīcija. Svētā figūra ir attēlota līdz viduklim, tā ir izvietota frontāli iepretī skatītājam, svētais lūkojas skatītājam tieši acīs. Ikonas telpa nav dziļa, tās dibenplānā nav nekādu ainavu, telpa ir tikai starp svēto un skatītāju (lūdzēju), kas rada zināmu ekspresiju. Analizējot svētā tēlu, ir jāņem vērā, ka saskaņā ar Pareizticīgās Baznīcas tradīciju svēto ikonās ar krāsu, formu, līniju un simbolu palīdzību tiek atklāta garīgās pasaules esamība un attēlojamā svētā iekšējā pasaule. Līdz ar to ikonās svētie tiek attēloti ne vairs kā šīs pasaules, bet Debesu Valstības iemītnieki. Ja ikona attēlo mūžību, tad tas prasa attēlot vidi, kas nav pakļauta šīs pasaules laika, telpas un loģikas izpratnei.

Ikonogrāfijā tiek izmantota tā sauktā apgrieztā perspektīva, – punkts, kurā saplūst perspektīvas, neatrodas darba dziļumā, bet gan ikonas skatītāja radzenē, t.i., ikonā priekšmeti tālumā paliek nevis mazāki, bet lielāki. Sv. Rīgas Jāņa ikonā apgrieztā perspektīva uzskatāmi ir redzama evaņģēlija attēlojumā. Tāpat, ja ikona ir tāda cilvēka attēls, kurā mājo Svētais Gars un viss viņa gara, dvēseles un miesas sastāvs ir lūgšanu pārņemts, tad arī svētā attēlošana prasa īpašu pieeju, atšķirīgu no ierastā portreta stilistikas. Sv. Rīgas Jāņa ikonā ir saglabāta fotogrāfiskā līdzība, bet ir redzama mērena ikonogrāfiska idealizācija. Baznīca, godinot svētos, viņus redz kā tādus, kuri atrodas Debesu Valstībā, kur nav “nedz sāpju, nedz baiļu, nedz nopūtu” (no tropāra par mirušiem), tāpēc viņu attēliem jābūt apgarotiem, – ikonās svētajiem nav fizisku un dvēselisku defektu.

Ikonās svarīga loma tiek piešķirta sejai. Seja aplūkojamajā ikonā zīmēta frontāli. Svētā tēlam ikonā nav smaidis vai priekpilna emocionāla jūsma, nav eksaltācijas vai uzvaroša sejas izteiksme. Pareizticīgās Baznīcas ikonās svēto sejas ir *dievišķi* skumjas un dziļdomīgas. Tās nav traģiskas skumjas, drīzāk kā dvēseles miera un garīgās koncentrēšanās liecība. Mutei ir izteikti neitrāla forma. Tā nesmaida, lūpas ir aizvērtas, kas norāda, ka ir labi klusēt; nerunāt, to, ko var neteikt. Ikonā sv. Rīgas Jānis ir attēlots ar biezu brūnu bārdi, kurā vīd sirmi pavedieni.

Rokām pēc sejas tiek piešķirta otra lielākā nozīme. Sv. Rīgas Jāņa ikonā ir izmantoti svētmocekļu ikonogrāfijai raksturīgie žesti un atribūti. Labā roka ir pacelta svētības zīmē. Ja svētais ir moceklis, tad viņš tur rokās krustu, kur krusts ir kristiešu uzvaras zīme. Ar Kristus Krustu ir uzveikta grēka un nāves vara. Krusts ir simbols kristieša ticības varoņdarbam.

Savukārt svētmocekļa godu Baznīca piedēvē tiem kristiešiem, kuri ir izcietuši ciešanas un mokas Kristus dēļ. Mocekļu pirmtēls ir pats Kristus, kas ar Savām asinīm ir izpircis cilvēces grēkus. Mocekļi ir apustuliskās kalpošanas turpinātāji, tāpēc arī viņu ikonās ir krusts. Mocekļi krustu tur labajā rokā, tas ir apustuliskās kalpošanas un upurēšanās simbols. Sv. Rīgas Jāņa ikonā ir attēlots pareizticīgais astoņgalu krusts. Augšējā krusta līnija simbolizē uzrakstu uz Jēzus Kristus Krusta “Jēzus Kristus, Nācarietis, Jūdu ķēniņš”. Apakšējā līnija norāda uz Jēzus Kristus kāju atspiešanās vietu, kad Viņš bija pienaglots pie Krusta. Labās rokas pirksti salikti priestera svētības žestā. Ar svētīšanu tiek izteikta vēlēšanās, lai Dievs sniedz ļaudīm savu žēlastību un mierinājumu.

Kā atribūts sv. Rīgas Jānim rokās ir evaņģēlijs, ko svētais tur kreisajā rokā un kas iegulst viņa rokā caur sarkanu lakatu; pēdējā ir ikonogrāfiska detaļa, kas norāda uz cieņu, ar kādu svētais izturas pret Svētajiem Rakstiem. Evaņģēlijs ir atvērts un tajā ir izcelts teksts no Mateja evaņģēlija, kur baznīcslāvu valodā ir izlasāmi vārdi no Jēzus Kristus Kalna sprediķa, – “Svētīgi jūs esat, ja jūs lamā un vajā un ar meliem par jums runā visu ļaunu Manis dēļ” (Mat. 5:11).

Šis pants nav izvēlēts nejauši, jo sv. Rīgas Jāņa dzīvē un nāvē šie vārdi piedīdījās. Pats svētais šos vārdus bija izrunājis neskaitāmas reizes, jo šis evaņģēlija fragments tiek dziedāts Pareizticīgo Baznīcas Dievišķās Liturģijas laikā. Tas notiek svētības vārdu (makarismu) dziedāšanas laikā (Mat. 5:3-12). Līdz ar to šī evaņģēlija teksta atrašanās uz ikonas, uz kuras attēlots garīdznieks liturģiskā ietērpā, ir likumsakarīga. Vēl vairāk šie vārdi uzskatāmi raksturo sv. Rīgas Jāņa dzīves gājumu un mocekļa nāvi.

Personības garīgās dzīves svarīga zīme ir ap galvu apvilktais nimbs. Tas norāda uz Dieva Svētā Gara klātbūtni, kas izgaismo dvēseli un tādēļ top redzams arī ārēji, līdzīgi degošas sveces liesmai. Nimbs nav tikai simbols; Pareizticīgās Baznīcas svēto dzīves stāsti liecina, ka intensīvas lūgšanas praksē šādas pārvērtības tika reāli piedzīvotas un novērotas. Arī evaņģēlijā ir atrodamas norādes par šo garīgo gaismu (Mat. 17:1-6).

Šeit jānorāda arī uz vienu no svarīgākajiem elementiem ikonā, proti, uzrakstu uz tās. Uzraksts apliecina, kas tieši uz ikonas ir attēlots. Bez svētā vārda tiek pierakstīta arī vieta, kurā viņš ir dzīvojis un kalpojis. Lūdzējam, vēršoties pie ikonas, ir jāzina, kāds svētais uz ikonas tiek attēlots. Līdz ar to izskan konkrēts lūgums konkrētam svētajam. Uz svētā Rīgas Jāņa ikonas baznīcslāvu valodā ir rakstīts: “Svētais svētmoceklis Jānis, Rīgas Arhibīskaps”.

Ikonas analīzes sakarā jāpievēršas arī garīdznieka tērpam. Pareizticīgajā Baznīcā ne tikai pašai dievnama ēkai, bet arī visiem tās priekšmetiem, garīdznieku tērpiem un notiekošajiem liturģiskajiem procesiem piemīt simboliska nozīme. Ikonās garīdznieki tiek attēloti liturģiskajos tērpos, tādējādi norādot, ka viņu dzīves kodols bijusi dievkalpošana. Ir trīs garīdzniecības pakāpes: bīskapi, priesteri un diakoni. Sv. Rīgas Jānis bija arhibīskaps. Bīskapa amats ir pati augstākā pakāpe Pareizticīgās Baznīcas garīgajā hierarhijā. Vienīgi bīskaps ir tiesīgs iesvētīt citas personas garīgajos

amatos. Kaut arī visi bīskapi savā starpā ir līdzvērtīgi, tomēr atkarībā no personīgiem nopelniem, pilsētas vai novada lieluma un nozīmes, kuros dotie bīskapi kalpo, tiem piešķir dažādus goda apzīmējumus, kā, piemēram, arhibīskapa, metropolīta, ekzarha vai patriarha titulus un amatus.

Īpašie apģērbu elementi, kas izceļ bīskapa kalpošanu, ir sakkos, omofors, mitra un panagija. *Sakkos* ir bīskapa virstērps, kas aizvieto priesteru apmetni. Tas ir pazemības simbols, dievkalpojuma laikā tas simbolizē Pestītāja apģērbu. Sv. Rīgas Jāņa ikonā uz sakkosa ir redzami apli, kuros ir krusti, – tas norāda, ka bīskaps sludina Kristus Krusta nozīmi; apli savukārt norāda, ka šai vēstij ir jātop pasludinātai visiem. Sakkos ar krustiem tiek plaši izmantots augstākās garīdzniecības (bīskapu, metropolītu, patriarhu) ikonogrāfijā, lai attēlotu šīs garīdzniecības īpašo uzdevumu un grūtības, pildot savu amatu. Krusts šeit parādās ne tikai kā uzvaras zīme, bet arī kā šīs zemes kalpošanas simbols.

Sv. Rīgas Jāņa ikonā ir redzams *omofors*. Omofors ir dvieļa platuma tērps, ko valkā ap kaklu uz pleciem, turklāt viens gals nokarājas uz leju priekšā, otrs – mugurpusē. Ikonā omofors ir baltā krāsā ar diviem melniem krustiņiem uz tā. Omofors simbolizē “pazudušo avi” (t.i., pazudušo cilvēku dzimumu), bet tajā ietērpies bīskaps attēlo Kristu – Labo Ganu, kas, pazudušo avi uz pleciem ņēmis, dodas atpakaļ pie ganāmpulka un Debesu Tēva mājām (Lk. 15:4-7). Omofors ir bīskapa amata atšķirības zīme, kas piešķir viņam tiesības noturēt ikvienu dievkalpojumu.

Svētajam galvā ir arī *mitra*. Tā ir ar dārgakmeņiem rotāta bīskapa galvas sega, kas izdaiļo bīskapa galvu, jo dievkalpojuma laikā tā attēlo Kristu – Ķēniņu, vienlaicīgi arī atgādinot par ērkšķu vainagu, ar ko bija kronēts Kristus savās ciešanu stundās. Tā simbolizē arī bīskapa garīgo varu pār ganāmo pulku. Ikonā uz zelta mitras sv. Jāņa galvā ir redzami trīs attēli. Centrā Kristus, pa labi no tā redzams Dievmātes attēls, pa kreisi – Jānis Kristītājs. Uz krūtīm svētajam ir bīskapa amata atribūts – *panagija*, kas ir neliels apaļš medaļjons ar Dievmātes un Kristus bērna attēlu.

Īsi aplūkojot ikonas kolorītu, jāatzīmē sarkanās krāsas dominante, kas padara šo darbu diezgan ekspresīvu. Lakats zem evaņģēlija ir koši sarkanā krāsā, arī svētā tērps ir ugunīgi sarkans. Mocekļu ikonogrāfijā sarkano krāsu izmanto kā īpašu norādi uz svētā ciešanām Kristus dēļ. Evaņģēlijs savukārt ir purpura krāsā; tā ir ķēnišķā krāsa, kas norāda, ka evaņģēlijs satur Kunga Jēzus Kristus, Dieva Dēla, mācību. Aplūkojot pārējo kolorītu, apli uz bīskapa sakkosa ir zaļā krāsā. Ikonogrāfijas tradīcijā zaļā krāsa ir miera un garīgās atjaunotnes krāsa. Šajā gadījumā zaļā krāsa izmantota arī kā kontrasts sarkanajai krāsai.

Būtiska loma ikonā ir gaismai. Tradicionāli ikonās glezno gaismu, nevis tumsu. Jāpiebilst, ka ikonās nekad nav nakts, vienmēr ir diena. Te jāpiebilst, ka ikonās nav arī gaismēnas, kas rodas no ārēja gaismas avota. Tradicionālajās lūgšanu ikonās fons, kas var būt izklāts zeltā vai sudrabā, norāda, ka svētais ir Debesu Valstības, Dieva *neradītās* gaismas ietverts. Sv. Rīgas Jāņa ikonā tieši fons rada īpašu gaismas klātbūtni, tās spožo starojumu.

Lai izvairītos no pārspīlētas interpretācijas, analizējot sv. Rīgas Jāņa ikonu, analīze tika veikta Pareizticīgās Baznīcas tradīcijas ietvaros. Taču jāņem vērā, ka mākslas darba uztveri ietekmē pieredze kultūrai un vērtētāja erudīcija. Atribūtu un simbolu uztvere ir atkarīga no cilvēka garīgās sagatavotības. Tāpēc aktualitāti gūst jautājums – kā ikonas vēstījums var būt saprotams cilvēkam, kurš nepārzina Pareizticīgās Baznīcas ikonas kanona principus, garīdznieku tērpu detaļas un nespēj izlasīt

evaņģēlija vēstījumu baznīcslāvu valodā? Iespējams, ka, uzlūkojot ikonu, visatpazīstamākie atribūti, ar kuru palīdzību vērotājam izdosies šo darbu atpazīt kā reliģiskam žanram piederošu, ir krusts un nimbs. Attēlā viņš redzēs staltu pusmūža vīrieti ar nopietnu sejas izteiksmi, kurš ir tērpts krāšņā tērpā ar atvērtu grāmatu rokās. Vīrieša figūra ir attēlota līdz viduklim, figūras novietojums ir frontāls – pretstatā vērotājam, – viņš lūkojas skatītājam tieši acīs. Šāds skatiens var norādīt, ka attēlā ie-tverts kāds vēstījums. Šajā gadījumā ikona varētu izraisīt interesi un vērotājam tas būtu pamudinājums doties meklējumos tālāk. Jāpiebilst, ka arī daudzi ticīgie ikonas kanona nianses nepārzina, viņu un ikonas attiecības veido lūgšana. Pareizticīgās Baznīcas dievnamos pie ikonām nereti ir lapiņas ar lūgšanu tekstiem, kuras dievlūdžējs var izmantot. Arī lūgšanu grāmatās ir atrodamas lūgšanas katram svētajam. Lūgšanas mērķis ir sagādāt ticīgā dvēselei lūgšanai atbilstošus vārdus, domas un jūtas. Baznīca ir arī radījusi lūgšanu sv. Rīgas Jānim (*skat.* Pielikumā). Kā redzams, lūgšana nav gara, izlasot to, pat cilvēks, kurš neko nezina par sv. Rīgas Jāni un ikonogrāfijas detaļām, gūs skaidrību par šīs konkrētās ikonas vēstījumu. Tādējādi ikonas vēstījums ir cieši saistīts ar lūgšanu, jo ikonas garīgā nozīme atklājas vienīgi lūgšanā.

Nobeigumā jānorāda, ka Latvijas Pareizticīgās Baznīcas vadība ir atzinusi, ka šajā darbā ir ievēroti visi būtiskākie svētmocekļa ikonogrāfijas kanoni. Tādējādi pati ikona, tās kopijas un reprodukcijas Pareizticīgajā Baznīcā tiek izmantotas liturģiskām vajadzībām. Sv. Rīgas Jāņa attēli atrodas visos lielākajos Latvijas Pareizticīgās Baznīcas dievnamos, kā arī dievlūdžēju mājās. Dievkalpojuma laikā ikonas priekšā garīdznieki kvēpina vīraku. Lūgšanas laikā ticīgie ikonas priekšā apzīmē sevi ar krusta zīmi, krīt ceļos, iededz sveces un skūpstā ikonu.

PIEZĪME

1. Skat., piemēram, 1927. g. laikrakstā *Pirmdiena* (Nr. 101) publicēto antipareizticīgo rakstu "Rīga nav Maskava", vēršoties pret Pareizticīgo Baznīcu Latvijā, kuru arhibīskapa Jāņa rakstu un uzstāšanos apkopotājs Jānis Kalniņš (Krāj.: Rīgas un visas Latvijas Arhibīskaps Jānis, 1993) analizējot raksta, ka rakstā "pareizticīgie tiek nostādīti tikai kā viesi, kas ienākuši pilsētā, kurai ir "savas dzīves ritums, savs gars". Šoreiz viņi [*Pirmdienas* politiķi – M.S.] negribot runāt par "Sāpīgo jautājumu": "Vai Katedrālei vairs ir vieta mūsu galvaspilsētas dzīvajā centrā. Šoreiz esot jārunā par pareizticīgo gana lielo takta trūkumu pret Rīgas pilsētas vairākumu." Tālāk autors konstatē, ka Rīgas Katedrālē "tagad zvanot katru rītu un katru vakaru". Maskavā tas saskanot ar krievu tautas garu, bet "Rīgas garam šī zvanīšana esot pretēja". Tā skanot "kā demonstrācija, labākā gadījumā kā uzbāzība", kas traucē "Rīgas dzīves harmoniju". Arhibīskaps Jānis, bez šaubām, šo "savu reliģisko formas momentu (zvanīšanu) izlietojot kā spītīgu demonstrāciju pret latvisku Rīgu..." Arhibīskapa Jāņa atbildes raksts publicēts avīzē *Ticība un dzīve*, 1927, Nr. 2, ar tādu pašu nosaukumu "Rīga nav Maskava". Šo rakstu un plašāku polemiku starp arhibīskapu Jāni un viņa oponentiem var izlasīt krājumā "Rīgas un visas Latvijas Arhibīskaps Jānis Pomemers. 1. sēj.: Svētrunas, raksti un uzstāšanās (1993)/ Sast. un red. pr. J. Kalniņš. Rīga: Labvēsts, 57.-70. lpp. (Pasaka par rusifikāciju, *Ticība un dzīve*, 1927, Nr. 4; Pareizticīgo zvani, *Ticība un dzīve*, 1927, Nr. 2; Ar ko šie sevi smīda, *Ticība un dzīve*, 1927, Nr. 3; Russofobija, *Ticība un dzīve*, 1926, Nr. 10; Mana atbilde, *Ticība un dzīve*, 1926, Nr. 10, u.c.).

AVOTI

1. Kalniņš J. (2001) *Svētais Rīgas Jānis*. Rīga: Jumava.
2. Evdokimov P. (1990) *The Art of the Icon: A Theology of Beauty*. Redondo Beach, CA: Oakwood Publications.
3. Florovsky G. (1987) Byzantine Fathers of the Sixth to Eight Centuries. In: *George Florovsky. The Collected Works, Volume IX*. Belmont: Nordland & Vaduz: Büchervertriebsanstalt.
4. Mango C. (1986) *The Art of The Byzantine Empire 312-1453*. Toronto: University of Toronto Press.
5. Orthodox Latvia: St John of Riga (31 Dec 2006) [online]. Lecture presented by protodeacon Basil Yakimov in the 40th Annual Youth Conference held in Canberra, Australia, December 19-25, 2004. In: *Australian and New Zealand Diocese of the Russian Orthodox Church Outside of Russia, 1998-2008*. (cited January 25, 2008). Available: <http://www.rocor.org.au/news/?p=27>
6. Бычков В. В. (1991) *Малая история византийской эстетики*. К.: «Путь к истине».
7. Феофан (Пожидаев), игумен. (2004) *Священномученик Иоанн, Архиепископ Рижский*. Рига: CAO Balva.
8. Живов В. М. (1994) *Святость. Краткий словарь агиографический терминов*. М.: Гнозис. (Also available: <http://www.wco.ru/biblio/books/zhivov1/Main.htm>)
9. *Житие Святого Священномученика Иоанна Архиепископа Рижского* (2006). Рига: Издание Синода Латвийской Православной Церкви.
10. Лепяхин В. (2002) *Икона и иконичность*. СПб.: Успенское подворье Оптиной пустыни.
11. Священномученик Иоанн (Поммер), Архиепископ Рижский и Латвийский (2006). В: *Журнал Московской Патриархии, No. 7, с. 70-86*.

BIBLIOGRĀFIJA

1. *Bībele: Vecās un Jaunās Derības raksti*. (1995) Rīga: Bībeles Biedrība.
2. Runce, I. (2003) Valsts un Pareizticīgās Baznīcas attiecības Latvijā 1920.-1934. g. Krāj.: *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture. VI sējums, II daļa*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 33.-37. lpp.
3. *Rīgas un visas Latvijas Arhibīskaps Jānis (Pommers). 1. sēj.: Svētrunas, raksti un uzstāšanās* (1993)/ Sast. un red. pr. J. Kalniņš. Rīga: Labvēsts.
4. Meyendorf J. (1974) *Byzantine Theology*. USA: Fordham University Press.
5. Ouspenskij L. (1987) *The Theology of Icons*. Paris: Notre Dame, Inc., Ave Maria Press.
6. Иоанн Дамаскин. (2001) *Три слова в защиту иконопочитания*. СПб.: Азбука-классика.

The Analysis of the Icon of St. John of Riga

Summary

The icon of St. John of Riga is an essential part of religious and culture life of the Orthodox Church in Latvia. Jānis Pommers is the first and until now the only Latvian being canonized as saint by the Church. Considering that, the iconography of this saint has deserved a special attention. In the article the author analyzes the icon of St. John of Riga within the context of the theological tradition of the Orthodox Church as within this tradition icon has emerged and fulfils its liturgical function. As the basis for analysis serves the canonic principles of the iconography of saints applying them to the chosen icon. Article gives insight in both the course of life of St. John (Pommers) of Riga because the life constitutes an integral part of the message of icon as well explaining the role of an icon in the Orthodox Church and the specifics of the iconography of the saints. The biggest part of the article is given to the analysis of icon of St. John of Riga. In the Appendix the interview with the author of the icon priest Alexander Shabelnick is included revealing the relations of icon and artist in the tradition of the Orthodox Church.

Jānis Pommers was born on January 6, 1876. In 1887 he joined the Orthodox seminary school, and after graduating continued studies in the Riga Spiritual Seminary. In 1897 he finished the courses of the Riga Spiritual Seminary with excellence and in 1901 he became a monk in Kiev. Already by his 30 he had become the rector of Vilnius Spiritual Seminary and Superior of the Holy Trinity Monastery of Vilnius in Lithuania. In 1912 with the decree of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church he was appointed a bishop of Slutsk, the superintendent of Minsk monastery of Holy Spirit, thus becoming the youngest bishop in all Russian Empire; in 1918 with the decree of Patriarch Tikhon (later saint) he was appointed the Archbishop of Penz. After the Bolshevik revolution in 1917 Archbishop John as well as many other Russian clergymen suffered repressions from newly established Soviet regime. Defamation, constant police raids and searches, imprisonments and interrogatory formed everyday life of Archbishop John in Soviet Russia. But in 1921 Jānis Pommers returned to homeland as Archbishop of Riga and all Latvia in order to restore the devastated after the First World War Latvian Church. Before Archbishop John's departure from Russia, Patriarch Tikhon, in agreement with the decree of the Holy Synod and the Higher Church Council, granted Archbishop John the widest canonical autonomy to govern the Latvian Orthodox Church.

When arriving Archbishop found that the relationships of the Orthodox Church in Latvia and structures of the state were under great tension. In order to protect the rights of the Church and believers Archbishop John got involved in the politics and was elected the Member of Parliament in 1925.

In the political realm the paradoxical situation developed – Archbishop was not acceptable for both the opponents of independence of Latvia and for the advocates of its freedom. Against Archbishop there were different insubstantial political accusations and defamation brought forward, which he disproved, as different political forces didn't want to recognize his loyalty towards Latvian state. He was active turning against anti-state activities of Soviet political movements in Latvia proving their disloyalty to the Latvian state. It was with great difficulties but Archbishop John succeeded in obtaining the promulgation of a law concerning the Orthodox Church in Latvia, its official registration and recognition in Latvia, its rights as legal entity and

property rights. He opened Spiritual schools and seminary; from 1921 to 1930 by his efforts thirteen new churches were built and consecrated, property was restored to churches, and returned from the Soviet Union the holy objects and property. His ascetic lifestyle, great working capacity and managerial skills as well preaching made him the greatest spiritual leader of the first Republic of Latvia and Baltic countries.

Archbishop John was cruelly murdered in October 12, 1934 but until now it is not officially established who tortured and killed the Archbishop; there are only speculations about it among population that lead to the Soviet embassy of the 30-ties. After 67 years of his death in July 2001 the Synod of the Orthodox Church in Latvia voted for canonization of Jānis Pommers as the saint hieromartyr. In September 25, 2001 at Riga Orthodox Cathedral of Nativity of Christ took place the glorification of saint Hieromartyr John, Archbishop of Riga and Latvia. Here it is to mention that as the saint Jānis Pommers was honored already in the eighties of last century by the Russian Orthodox Church Abroad as well by the Serbian Orthodox Church. Continuing, in the same year 2001 with the decree of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church the name of Hieromartyr John was added to the list of New-Martyrs and Confessors of 20th century of the Church. In its turn, on July 15, 2003 the holy undecaying relics of hieromartyr John were uncovered from the grave and in solemn procession translated to the Riga Orthodox Cathedral of Nativity of Christ where they abide up to this day. The day of celebration the memory of St. Hieromartyr John of Riga is October 12th (in the old style – September 29th).

Speaking on the origins of icon (Gr. *eikōn* – image, portray), it is one of the most important cultural phenomena in the Orthodox Church. In icon the Church sees embodied not only some separate aspect of Orthodox faith but the expression of Orthodoxy in its entirety. The canon of the icon formed during the 8th to 9th centuries in Byzantium in the context of iconoclasm. During this time with the word *icon* all kinds of depiction of Jesus Christ, Mother of God, angels, saints or some historic event were named. Also the veneration of saints is an integral part of expression of Orthodox spirituality. Beginning with the first centuries of Christianity the images of the saints occurred frequently but the characteristics of iconography of saints crystallized at the end of iconoclastic period and in its terms have not changed since that. The position of veneration of icons clearly defined that also icons of the saints are possible only because of the incarnation of Jesus Christ. If icon of Christ is an image that reveals the appearance of God who has become a man then the icon of a saint depicts a human being who has reached the goal of Christ's incarnation. The veneration of saints in the Church started with martyrs; a saint confessed the reality of Christian faith by both his life and the death as a martyr. Analyzing the iconography of St. John of Riga it should to be considered that he was a bishop and was canonized as the saint hieromartyr therefore these are exactly the features of a bishop and hieromartyr which should be depicted in the icon. Special vestments that emphasize the bishopdom are sakkos, omophorion, miter and panagia.

The icon of St. John of Riga follows the traditional composition of a prayer-icon. The figure of the saint is portrayed until waist; it is located frontally opposite to the spectator. Iconography uses here the so called reversed perspective, – the point in which perspectives roll into one is not located in the background of the icon but in the cornea of a spectator, i.e., the objects in the icon grow bigger in shape not less with the background; the reversed perspective can be well observable in the depiction of the Gospel. In the same way, if the icon is a depiction of a person in which the Holy Spirit

dwells and all his constitution of spirit, soul and body is embedded in prayer then also the depiction of a saint asks for a special approach, different from the stylistics of regular traditional portray. The icon of St. John of Riga has preserved the photographical likeness but one also can observe moderate iconographical idealization.

In icons an important role has been attributed to the depiction of face; in the icon it is drawn frontally. The image of saint in the icon doesn't express smile or full of joy emotional enthusiasm; there is no exaltation or victorious expression of a face. In the icons of the Orthodox Church the faces of saints are *godly* sorrowful and thoughtful, they are not with tragic sorrow but more as a witness of peace and spiritual concentration of a soul. Mouth is depicted neutrally; it doesn't smile, lips are closed that points out it is good to be silent, not to say what can be left unsaid. In icon St. John of Riga is depicted with big brown beard in which one can see gray threads. Hands after the face possess the second important role in the icon.

In the icon typical gestures and attributes of iconography of hieromartyrs have been used. The right hand is raised in the sign of peace. If the saint is a martyr then he holds in hands a cross as the cross is the sign of victory to Christians. With the Cross of Christ the power of sin and death has been conquered; cross is also a symbol for faith. In its turn the honor of hieromartyrs the Church bestows upon those Christians who have suffered sufferings and torture for Christ. The prototype of all martyrs is Christ himself who with His own blood has become atonement for the sins of humanity. Martyrs are continuators of apostolic ministry therefore in their icons there is a cross depicted which they hold in the right hand as a symbol of both apostolic ministry and sacrifice. As an attribute in the hands of St. John of Riga there is the Gospel which he holds on a red scarf showing a respect with what the saint has treated the Holy Scriptures. Gospel is opened and there is the text on it from Matthew where in Church Slavic stand the words from the Sermon on the Mount uttered by Jesus – “Blessed are you when people insult you and persecute you and say all kinds of evil things about you falsely on account of Me” (Matthew 5:11).

An essential sign of spiritual life of a person is nimbus encircled around his head. That indicates the presence of God's Holy Spirit that lights up the soul and therefore becomes visible also externally, similarly to the flame of a burning candle. Nimbus is not only a symbol; the hagiographies of the Orthodox Church witness that because of the intensive prayer life such transformations were really experienced and observed in the lives of saints.

The inscription indicates who specifically is portrayed in the icon. Besides a holy name also the place where a saint has lived and ministered is indicated. For the person who prays when addressing the icon should know what saint is depicted there in an icon. From that comes a specific petition to a specific saint. On the icon of St. John of Riga in Church Slavic it is written: “Saint Hieromartyr John, Archbishop of Riga”.

Speaking of coloring of the icon there is the dominant of a red color that makes this artwork quite expressive. The scarf under the Gospel is in bright red; also the garment of the saint is fiery red. In the iconography of martyrs red is used as a special indication to the sufferings of a saint for Christ. Gospel in its turn is crimson red or purple; that is a royal color that indicates that Gospel contains the teaching of Lord Jesus Christ, Son of God. An essential role in the icon plays lighting. Traditionally the light is painted in icons, not darkness, and in icons there is always a day, not night depicted; there is no also chiaroscuro that usually emanates from the external source of light. In traditional praying-icons the background that may be painted in gold or silver

indicates the saint is embraced by the God's *uncreated* light of Heavenly Kingdom, and in the icon of St. John of Riga it is exactly this background that creates a special presence of light, its bright radiance.

The Orthodox Church in Latvia has recognized that in this icon all the essential canons of iconography of hieromartyr have been used and considered. Therefore the very icon and all its copies and reproductions in the Church are used for the liturgical purposes. The images of St. John of Riga can be found in all biggest churches of the Orthodox Church in Latvia as well in the homes of believers. During the service priests burn incense before the icon and while praying the faithful cross themselves before the icon, go genuflect, light candles and kisses the icon.

Pielikums / Appendix

Intervija ar Latvijas Pareizticīgās Baznīcas priesteri un ikonu gleznotāju Aleksandru Šabeļņiku (2007. gada 6. decembrī)

Priesteris Aleksandrs Šabeļņiks dzimis 1964. gada 3. novembrī, Harkovas apgabālā, Ukrainā. Mācījies Jāņa Rozentāla Rīgas Mākslas vidusskolā (1979-1982), Latvijas Mākslas akadēmijas vakara kursos (1984-1986), Maskavas Garīgajā seminārā (1988-1991). Maskavas Garīgajā Akadēmijā (1991-1995) ieguvis teoloģijas kandidāta grādu. Kalpo Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā par priesteri un ikonu gleznotāju kopš 1997. gada. Pasniedz lekcijas Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Garīgajā seminārā un Latvijas Kristīgajā akadēmijā.

M.S.: Kā jūs pats iepazīnāties ar ikonu?

Mana vecmāmiņa bija ticīga. Viņai mājās bija ikonas. Tiesa, tās bija vēlīnas, gleznieciskas ukraiņu ikonas, taču labā kvalitātē. Ikonu priekšā vienmēr dega gaismiņa. Ikona bija obligāta ticības sastāvdaļa. Atmiņā man ir svaiguma iespaids, kas radās, uzlūkojot ikonu. No bērnības mani sajūsmināja glezniecība, gleznieciskās faktūras sajušana, attēls kā rokām darināts brīnums. Attēls ir it kā mākslinieka rokām darināts, taču spējīgs mierināt, radīt bijību Kristus un Dievmātes priekšā.

M.S.: Kas ikona jums ir šodien?

Ikona ir vieta, kurā satiekas mana ticība, estētiskā uztvere un radošais darbs. No bērnības esmu zīmējis, nodarbojies ar glezniecību. Ikonā tas viss savienojas – gan ticība, gan arī radošais darbs. Kad darbojos radoši, jūtu, ka šajā darbā es pilnībā atveros. Piemēram, ja es tikai domāju vai runāju, tā man ir tikai tāda šķietamība. Bet, kad es šīs formas iemiesoju, es kaut kādā ziņā cenšos līdzināties Radītājam.

M.S.: Kurš mākslinieks vai ikonogrāfijas vēstures periods jums ir paraugs jeb ikonas mākslas virsotne?

Tāda man nav. Es katrā periodā atrodu kolosālus, vērtīgus un iespaidīgus attēlus. Katrā ikonogrāfijas vēstures periodā un visās pareizticīgo kultūrās atrodu ko vērtīgu. Tas viss arī veido tādu vienu kopīgu ideālu, kuram lieli meistari pietuvojas.

M.S.: Šodien daudziem šķiet, ka ikona ir pagātnes priekšmets. Vai ikonas gleznošana 21. gadsimtā ir tikpat dzīvs un radošs process kā tas bija, piemēram, 9. gadsimtā?

Domāju, ka mēs šodien nerasniedzam tā laika līmeni. Mums nav ne tādas pieredzes, ne spēju. Visa pamatā ir dziļas [Baznīcas] Tradīcijas zināšanas, un daudz kas ir atkarīgs arī no personīgas apdāvinātības un darbaspējām. Pirms pāris gadsimtiem bija manāms ikonas mākslas pagrimums, bet 20. gadsimts iezīmē zināmu tās atdzimšanu. Taču mēs nerasniedzam tāda līmeņa brīvību. Mēs zināmā mērā esam tādi epigoņi. Mēs izmantojam tradīciju, cenšoties tai vairāk līdzināties, bet tikai ārēji. Ir ļoti maz mākslinieku, kuri pilnībā to pārvalda un viņiem nav vajadzīgi paraugi. Viņiem tas viss jau ir sirdī.

Tas arī ir cieši saistīts ar svētumu. Mēs nevaram teikt, ka šodien vairs nav iespējams, ka starp mums varētu būt tādi svētie, kā sv. Simeons Jaunais Teologs vai sv. Sarovas Serafims.

M.S.: Kad svētā Rīgas Jāņa ikona tika pasūtīta? Kā tas notika?

Svētā ikona nav tik daudz māksliniecisks fakts, cik liturģisks. Ikona rodas liturģiskas nepieciešamības dēļ. Kad tiek kanonizēts svētais, tiek rakstīta viņa ikona. Tāpēc tad, kad tika gatavota Jāņa Pommera kanonizācija, tika pasūtīta arī viņa ikona, – ikona, kura tiks izmantota liturģijas laikā. Tāda ir Baznīcas noteiktā kārtība. Ikonas gleznotājs ir Baznīcas kalpotājs. Tā nav tikai tāda individuāla radoša darbība. Piemēram, ja tiek gleznota jau zināma svētā ikona, tu it kā pieslēdzies jau esošai tradīcijai. Šinī gadījumā es atradu grāmatas, kurās bija Jāņa Pommera fotogrāfijas, iepazīnos ar viņa dzīvesstāstu, ņēmu vērā arī Aizrobežu Baznīcas zīmēto Jāņa Pommera ikonu un tad nolēmu, kurā virzienā man darboties. Bija jāatrod balanss starp individuālo un kopējo. Pareizticīgās Baznīcas ikonogrāfijas tradīcijā ir vispārpieņemti svētmocekļa ikonogrāfijas pamatprincipi un tie ir jāsavieno ar to, ko mēs zinām par Jāni Pommeru kā individualitāti – viņa raksturu un izskatu. Tas, protams, sarežģīt darba procesu. Radīt jaunu svētā ikonu ir daudz sarežģītāk, nekā gleznot zināma svētā ikonu, kurai jau ir neskaitāmi paraugi. Pie šī darba strādāju aptuveni mēnesi.

Kad metropolīts Aleksandrs ataicināja mani pie sevis un izteica vēlēšanos pasūtīt ikonu, viņš norādīja, ka ikonā šim svētajam kreisajā rokā jābūt atvērtam evaņģēlijam, kurā ir teksts: “Svētīgi jūs esat, ja jūs lamā un vajā un ar meliem par jums runā visu ļaunu Manis dēļ”, un labajā rokā – krustam. Evaņģēlija teksts un krusts rokās norāda uz svētā dzīvesgājumu un mocekļību. Ja reiz bija nepieciešama atvērta grāmata, tad saskaņā ar šo detaļu centos meklēt tālākos ikonās izskata risinājumus. Atvērta grāmata liecina par augstas idealizācijas pakāpi. Šinī gadījumā tas, ka svarīgākās ikonas detaļas ir metropolīta norādītas, ir saskaņā ar Pareizticīgās Baznīcas mācību, ka patiesie ikonu autori ir Baznīcas Tēvi un mākslinieki tikai izpilda ikonas tehnisko pusi.

M.S.: Kāda ir atšķirība starp Jāņa Pommera fotogrāfiju, kuru mēs varam ieraudzīt vēstures grāmatā, un viņa ikonu?

Ikona ir ideāls portrets. Tā ir tāda cilvēka portrets, kurš jau tagad ir Debesu Valstības iemītnieks. Ikona nav tikai vēsturisks cilvēka attēlojums, kāds viņš bija. Piemēram, Jānis Pommers atpūtas brīdī vai Jānis Pommers dievkalpojumā. Ikona ir viņa ideālais portrets, kā bīskapa, kā svētmocekļa. Viņš tiek attēlots kā Kristus Baznīcas aizstāvis, sargs un lūdzējs. Ikona ir kā spogulis, kā caurspīdīgs stikls, caur kuru ticīgie vērsas pie paša svētā Rīgas Jāņa. Ikonā esmu centies attēlot viņa fotogrāfisko līdzību, saglabājot ikonogrāfisko idealizāciju. Savās vēlākajās svētā Rīgas Jāņa ikonās attiecības starp fotogrāfisko līdzību un idealizāciju, šķiet, esmu risinājis savādāk. Piemēram, ikona, kas šobrīd atrodas pie svētā Rīgas Jāņa relikvijām, ir daudz veiksmīgāka par iepriekšējām.

Esmu uzgleznojis vairāk kā divdesmit šī svētā ikonas. Redzu, ka citi ikonu

mākslinieki, gleznojot svētā Rīgas Jāņa ikonu, salīdzinoši precīzi seko šai manai izstrādātajai ikonogrāfijai. Es atkal ar katru nākamo ikonu cenšos tomēr izkristalizēt šī ikonogrāfiskā portreta ideālu. Šobrīd redzu, ka pirmajai ikonai ir nepilnības. Tas izskaidrojams ar to, ka šajā ikonā es vairāk meklēju. Tie, kas zīmēja pēc tam, jau vairs nemeklēja, viņi ņēma gatavu paraugu. Tādējādi tehniski viņi daudzos gadījumos varēja šo uzdevumu veikt daudz pilnīgāk. Piemēram, ikona, kas atrodas Latvijas Kristīgās akadēmijas kapelā, tam ir labs piemērs. Ikonas autore meistarīgi ir izmantojusi manu ikonu, neko īpaši nemainot. Tehniski šī ikona ir daudz pārāka. Man viņa patīk daudz labāk par manis paša gleznotajām svētā Rīgas Jāņa ikonām. Protams, autorei bija daudz vieglāk. Viņai nebija jārisina kardinālas ikonogrāfiskas problēmas. Svētā Rīgas Jāņa ikona priekš manis ir īpašs gadījums, jo tā ir mana pirmā kanonizācijai veltīta ikona. Baznīcas vadība šo darbu novērtēja, lai arī izteica dažus norādījumus, kurus es izlaboju.

M.S.: Vai varam teikt, ka šī ir 21. gadsimta sākuma ikona? Vai ir kādas pazīmes, kas liecina par tās piederību kādai noteiktai skolai vai tradīcijai?

Man to tā grūti uzreiz ir pateikt. Taču to, ka viņa ir piederīga 20. gadsimtam, iespējams, var pateikt. Var redzēt, ka autors zina tradicionālo ikonogrāfiju, taču izmanto to ārēji. Viņš ir mācījies gleznot nevis caur ikonu, bet iemācījies gleznot no dabas.

M.S.: Kāpēc, pabeidzot darbu, jūs neparakstīties uz ikonās?

Tā nav pieņemts. Piemēram, gleznas autors atšķirībā no ikonas autora, visbiežāk zem sava darba parakstās. Glezniecība zināmā mērā ir subjektīva radoša darbība. Šeit ļoti svarīga ir autora pozīcija. Autors it kā rada neeksistējošu pasauli. Viņš ir šīs pasaules radītājs. Viņš ir demiurģs. Paraksts apliecina, ka viņš ir šīs uzzīmētās pasaules radītājs. Krāsas, piemēram, varētu salīdzināt ar vārdiem. Arī ar vārdiem rakstnieks rada savu izdomātu literatūras tekstu – dzeju, romānu, noveli. Ikonai ir pavisam cits uzdevums. Šeit arī tiek lietotas krāsas, bet ikonā tās pilda pavisam citu funkciju. Ikona apliecina evaņģēlija tekstu. Ikona tādējādi ir evaņģēlijs krāsās. Ja ikona ir izdevusies, tā apliecina objektīvo realitāti. Tāpēc autorība šajā gadījumā nav būtiska. Uz ikonas tiek rakstīts nevis, kas ir gleznojis šo ikonu, bet – kas uz ikonas ir attēlots. Uz ikonas nav mākslinieka paraksts, bet uzraksts tai garīgajai realitātei, kuru mēs uz ikonas redzam. Šeit iznāk tāda antitēze, autora uzraksts un tā uzraksts, kas uz šīs ikonas ir attēlots. Svēto ikonās tiek attēlots cilvēks, kurš ir Debesu Valstības iemītnieks. Ikonā mēs šo garīgās pasaules realitāti tad nu cenšamies attēlot. Ikonā ir vērojams sava veida antinomisms. No vienas puses, svēto ikonā ir jāsauglabā dokumentālā līdzība, jo cilvēka individualitāte jau nekur nepazūd, no otras puses, jāparāda cilvēks, kurš sasniedzis svētumu un ir Debesu Valstības iemītnieks.

M.S.: Ja ikonu uzlūko cilvēks, kurš nav ticīgs, kurš nelūdz Dievu, vai viņš ikonu var novērtēt tikai no estētiskā viedokļa?

Jā, noteikti. Ir jāsaprot, ka jebkurš estētisks pārdzīvojums rodas no saskaršanās ar kaut ko īstu. Ikonas gadījumā – ar garīgo realitāti, kura, lai arī mēs to neredzam, reāli eksistē. Skaistums vispār ir dievišķās realitātes atspoguļojums. Kāpēc radītājā pasaulē mēs ieraugām ko skaistu? No kurienes tas? Skaistums ir viens no Dieva atribūtiem. Skaistums ir dievišķā skaistuma atspulgs. Par savu ikonu gan es nevarētu teikt, ka viņa sniedz kādu īpašu estētisku baudījumu. Taču uzlūkojot, piemēram, Andreja Rubļova “Trīsvienību”, cilvēks var gūt neatkārtojamo estētisku baudījumu. Baznīcas Tēvi jau savā laikā rakstīja, ja nav laika lasīt grāmatas, jāiet uz dievnamu, un attēlojumi tur atklāj manai slinkajai dvēselei Debesu Valstības skaistumu.

M.S.: Kad jūs ieejat dievnāmā un lūdzaties šīs ikonas priekšā, vai jūs ietekmē tas, ka jūs esat šo ikonu gleznojis?

Jā, iespējams man ir specifiska attieksme. Es nekad neaizmirstu, kāda ikona ir manā priekšā, un kas ir viņas autors. Jāatzīst, ka tas, ka šī ir mana ikona, neļauj man distancēties no tās tīri profesionālu iemeslu dēļ. Taču, kad lūdzos citas ikonas priekšā, man šādu problēmu nav, piemēram, pie Andreja Rubļova ikonām. Kaut gan jāsaka, ka es pilnībā arī pie tās nevaru distancēties to pašu profesionālo iemeslu dēļ.

M.S.: Kas jums ir svētais Rīgas Jānis?

Man viņš ir ļoti tuvs. Kad tika pārvestas viņa relikvijas un Rīgas Kristus Piedzimšanas katedrālē novietota viņa ikona, es devos uz dievnamu un tur ļoti dzīvi un reāli sajutu viņa klātbūtni. Jutu viņa aizstāvību un patvērumu, ko viņš sniedz Baznīcai. Vispār šādu svētu vīru klātbūtne, viņu liecība mums ir liels mierinājums. Viņu piemērs un izturība atdzīvina mūsu ticību. Jūtu, ka tas ir mūsu svētais. Viņš mums ir ļoti tuvs.

Lūgšana svētmoceklim Jānim, Rīgas un Latvijas Arhibīskapam

Svētlaimīgais svētmocekli tēvs Jāni, Dieva patiesības cīnītāj un Kristus svētās Ticības aizstāvi, svētās Baznīcas zaimotāju atmaskotāj un ienaidnieku padzinēj, apbēdināto aizgādni un visu ticīgo ļaužu dedzīgais aizbildni Dieva priekšā. Kopš jaunības no visas savas dvēseles tu esi Kristus Baušļus iemīlējis. Pareizticības neganto vajāšanu laikā tu kā paties gans sevi atklāji, krusta ceļu noiedams: apsmieklu, ieslodzījumu, apmelojumus pārcietis un mocekļa vainagu saņēmis, tu esi guvis svētību lūgt par mums To Kungu. Zinām, ka tev, stāvot Visavaldītāja Troņa priekšā, piemīt liela uzdrīkstēšanās, lūdzot To Kungu. Arī tagad pazemībā noliecam savas galvas un no sirds lūdzamies: mūsu ātrais aizbildni, svētītāj, svētmocekli tēvs Jāni, uzklausī mūs, grēciniekus un tavus necienīgos bērņus: izlūdzies Viszēlīgajam Kungam un Visšķīstajai, Vissvētajai Dievmātei svēto Ticību nosargāt, Svēto Baznīcu stiprināt mierā, vienotībā un mīlestībā, no Svētās Baznīcas atkritušos atpakaļ atgriezt, mūsu Latvijas Valsti saglabāt mierā, kristīgos tikumos un labklājībā. Palīdzi arī mūsu prātus vērst nevis uz pārejošu pasaulīgo gudrību, bet uz pazemīgu Dieva gribas iepazīšanu. Svētais, Dieva izredzētais, nenoraidi mūs, kad tevi lūdzam: atpestī mūs no nelaimēm un ciešanām, un dod arī spēku un stingrību, augstsirdību un mīlestību, lai mēs spētu nepadoties kārdinājumiem, kas piemeklē mūs. Izlūdz mums neatslābstošu pacietību līdz šīs zemes dzīves galam, mieru ar To Kungu un mūsu grēku piedošanu. Svētlaimīgais svētmocekli, lūdz Dievu To Kungu un Pestītāju Jēzu Kristu, Dieva Dēlu, lai Viņš mūs atbrīvo no visa ļaunā un pasargā šo dievnamu, mūsu pilsētu, Latvijas Valsti un visus Savus uzticamos ļaudis no posta, nelaimēm, slimībām, bada, uguns nelaimēm un ūdens plūdiem, zobena un ienaidnieka iebrukuma, savstarpējām ķildām, no meliem un jebkura ļauna spēka uzņēmšanās. Ar savām svētajām lūgšanām saved kopā izkaisītos; nomaldījušos uzved uz patiesības ceļa, vecos uzturi, jaunajiem dod saprātu, audzini bērņus un stiprini un balsti mūs visus, kas mīlestībā tevi godinām, lai mēs vienmēr pastāvētu mīlestībā cits pret citu, vienprātīgi apliecinot Tēvu un Dēlu, un Svēto Garu, Vienbūtīgo un Nedalāmo Trijādību, un tā kļūtu piederīgi Debesu Valstībai, kur slavē Augstīgodājamo un Diženo Vissvētās un Dzīvudarošās, un Nedalāmās Trijādības Vārdu. Āmen.

Tropārs svētkoeklim Jānim, 4. meld.

Saņemdams tikumus* un mantodams Apustuļu troni,* tu darīji Dieva iedvesmotus darbus,* skatīdams ceļu uz ausmu,* un par taisnības vārdiem* un ticības dēļ tu lēji asinis;* svētkoekli Jāni,* lūdz Kristu Dievu,* lai atpestī mūsu dvēseles!

Cits tropārs svētkoeklim Jānim, 4. meld.

Nāciet, ticīgie, pielūgsim* Dievam tīkamo svētītāju un moekli,* Debess Jeruzalemes pilsoni,* kasno Latvijas apspīd pasauli:* ak, Jāni, svētkais tautieti,* lūdz Kristu, lai sargā Baznīcu,* kas ar tavām asinīm slacīta,* lai Dievs svētī Latviju!

Kondaks svētkoeklim Jānim, 4. meld.

Kā svētītājs dievbijīgi dzīvoji* un moekļa ceļu gāji,* pagānu upurus noraidīji,* aizstāvis savām avīm bijī.* Tevi godinot,* skaņi saucam:* ar savām lūgšanām aizstāvi mūs nedienās,* mūsu tēvs Jāni!

Augstiteikšana

Mēs augsti teicam tevi, svētkais svētkoekli tēvs Jāni, un godājam tavu svētko piemiņu, jo tu par mums lūdz Kristu, mūsu Dievu!

Mag. theol., lekt. **Mikus Solovejs**

Lektors Latvijas Kristīgajā akadēmijā
Lecturer at the Latvian Christian Academy

Adrese: 5. līnija 3, Jūrmala, LV-2010, Latvija

Darba tālr.: +371 67753360

E-pasts: mikussolovejs@gmail.com

Svētais Rīgas Jānis (Pommers). Ikona. 2001.
(liepas koka pamatne, grunts, olu tempera, 66 x 51,5 cm)

Atrašanās vieta – Rīgas Kristus Piedzimšanas Pareizticīgo katedrāles labās puses altāris. Altāris iesvētīts par godu sv. Rīgas Jānim. Ikonu no altāra iznes katru gadu 12. oktobrī sv. Rīgas Jāņa nāves piemiņas godināšanas dienā un 15. jūlijā – sv. Rīgas Jāņa sv. relikviju atrašanas dienā.

Autors – priesteris Aleksandrs Šabeļņiks (1964).